

І. В. ЖУК

ДА ПЫТАННЯ АБ СУАДНЕСЕНАСЦІ КАТЭГОРЫЙ ПАРТЫЙНАСЦІ І ГРАМАДЗЯНСКАСЦІ Ў ЛІТАРАТУРЫ

Ажыўленыя спрэчкі па пытанню суаднесенасці катэгорый партыйнасці і грамадзянскасці вядуцца ў нашым друку даўно. Аднак, у сілу складанасці і дыскусійнасці, сама праблема вывучана і раскрыта яшчэ не дастаткова поўна. Больш таго, ні адно з даведчаных выданняў да гэтага часу не вызначыла змест катэгорыі «грамадзянскасць». Сёння гэтая катэгорыя разглядаецца тэрэтыкамі альбо занадта шырока, як любое праяўленне чалавечага, духоўнага ў літаратуры, альбо, наадварот, зводзіцца да пэўнага кола тэм, праблем, абмежаванага, як правіла, толькі патрыятычнымі ці палітычнымі матывамі. Часам жа за грамадзянскасць выдаецца тое, што ўжо даўно і трывала замацавалася за паняццем тэндэнцыйнасці. Нам здаецца, што вызначэнне грамадзянскасці шляхам эмпірычнага пералічэння нейкіх яе прыкмет і якасцей наўрад ці прывядзе да плённых вынікаў, наколькі гэтая катэгорыя не ёсць нешта нязменнае, застыўшае, нерухомае. Грамадзянскасць праяўляецца вельмі непадобна ў розныя эпохі, больш таго, у розных аўтараў. Па сутнасці тое, што мы называем шырынёй дыяпазону, смеласцю, актыўнасцю, здольнасцю адпавядаць запатрабаванням дня, актуальная тэматыка, важная праблема, глыбокая ідэя ў творы пры паўнаце насычэння жыццёвых рэалій — гэта толькі тыя ці іншыя **формы** выяўлення грамадзянскасці. Змест жа яе як катэгорыі, якая выражае ўнутраныя сацыяльныя памкненні мастака, як катэгорыі светапогляднай трэба шукаць у суаднесенасці з катэгорыямі ідэйнасці, партыйнасці, народнасці літаратуры.

Аднак, калі нятоеснасць грамадзянскасці і ідэйнасці (наяўнасць якіх-небудзь ідэй яшчэ не азначае іх актыўнага сцверджання), грамадзянскасці і народнасці (ісцінная грамадзянскасць і індывідуалізм несумяшчальны) больш-менш відавочны, то пытанне аб суаднесенасці катэгорый грамадзянскасці і партыйнасці высветлена сучасным літаратуразнаўствам не ў поўнай меры і не дастаткова акрэслена. А якраз вырашэнне гэтага пытання з'яўляецца адным з ключавых момантаў у разуменні ўсёй праблемы грамадзянскасці літаратуры. І тут назіраецца, з аднаго боку, магчыма і міжвольная, тэндэнцыя падмяніць ці атаясаміць катэгорыю партыйнасці і паняцце грамадзянскасці. Напрыклад, А. Міхайлаў увёў у вызначэнне грамадзянскасці адну з характарыстычных рыс партыйнасці — «пэўнасць класавых пазіцый». З другога боку, шэраг аўтараў, наадварот, адмаўляюць ідэі грамадзянскасці ў грамадзянскіх правах. Так, В. Разумны абвясчае грамадзянскасць «сектанцкай схемай», звязанай з «аднабаковасцю меркаванняў, абмежаваным крытыцызмам людзей, якія глядзяць на свет з «кочки зрэння»¹. Нават адзін з найбольш тонкіх даследчыкаў праблемы партыйнасці і грамадзянскасці ў літаратуры, І. В. Жук, у сваёй кнізе «Грамадзянскасць і партыйнасць у літаратуры» таксама падкрэслівае, што гэтае пытанне застаецца адным з найважнейшых і найбольш дыскусійных у літаратуразнаўстве.

тыйнасці літаратуры Г. Куніцын, зусім справядліва размяжоўваючы грамадзянскую мужнасць і самую грамадзянскасць і ўказваючы на тое, што грамадзянскай з'яўляецца толькі дзейнасць, якая накіравана на сацыяльны прагрэс, не дае паслядоўнага вырашэння гэтай праблемы. Ён падкрэслівае, што «грамадзянскасць — гэта арганічная састаўная частка партыйнасці»². А партыйнасць мастацтва, па Г. Куніцыну, — гэта «ідэйная перакананасць, сацыяльна-палітычная вызначанасць **ў арганічным адзінстве** (вызелена намі — І. Ж.) з грамадзянскасцю, імкненнем і рашучасцю, уласцівымі мастаку **ў яго** свядомай барацьбе за сцверджанне пэўных класавых інтарэсаў»³.

На самой справе грамадзянскасць, калі можна так сказаць, больш старажытнага ўзросту, чым партыйнасць. Ва ўмовах Расіі палітычная барацьба поўнасцю аформілася як партыйная барацьба на трэцім этапе вызваленчага руху. У сувязі з гэтым У. І. Ленінзначаў, што «строгаю партыйнасць заўсёды адстойвала і адстойвае толькі сацыял-дэмакратыя, партыя свядомага пралетарыята»⁴. Разам з тым неаспрэчным застаецца той факт, што літаратура, да гэтага часу не будучы строга партыйнай, вызначалася выразнай грамадзянскай палкасцю. Значыць, грамадзянскасць параўнальна немалая катэгорыя, і ў гістарычным плане яе больш правамерна разглядаць у сувязі з тэндэнцыйнасцю — правам пісьменніка ясна і пэўна выказаць свае погляды ў мастацкай творчасці. Тэндэнцыйнасць, валодаючы актыўным ацэначным момантам рэчаіснасці, заўсёды была характэрнай рысай літаратуры. Энгельс у пісьме да М. Кауцкайзначаў, што «бацька трагедыі Эсхіл і бацька камедыі Арыстафан былі абодва ярка выражанымі тэндэнцыйнымі паэтамі, гэтак жа сама, як і Дантэ і Сервантэс... Сучасныя рускія і нарвежскія пісьменнікі, якія пішуць цудоўныя раманы, усе тэндэнцыйныя»⁵. Іншая справа, наколькі ацэначны момант глыбока, праўдзівая і сумленна рэалізуецца пісьменнікам у яго творах. Тэндэнцыйнасць — гэта адкрытасць думкі, грамадзянскасць жа выяўляе голас сэрца і выступае ў адносінах да тэндэнцыйнасці як якасны паказчык — ступень праяўлення сумлення мастака, — і адначасова характарызуе ступень яе прагрэсіўнай развітасці. Зрэшты, прагрэсіўная накіраванасць, агульнадэмакратычны характар тэндэнцыі, спалучаны з асабістымі якасцямі творцы, і вызначаюць змест катэгорыі грамадзянскасці літаратуры крытычнага рэалізму.

Партыйнасць з'яўляецца катэгорыяй аднапарадкавай, роднаснай тэндэнцыйнасці, і грамадзянскасць таксама характарызуе ступень яе развітасці. Але партыйнасць азначае якасна новы крок як у развіцці грамадскіх адносін, так і ў развіцці эстэтычнай думкі. Адпаведна набывае новыя якасці і грамадзянскасць. Развіваючыся як агульнадэмакратычная тэндэнцыя, яна па сваёй накіраванасці ўсё больш і больш пачынае набліжацца да партыйнасці. Аднак гэта зусім не азначае замену адной катэгорыі другой. Партыйнасць і грамадзянскасць у мастацтве сацыялістычнага рэалізму існуюць на правах сузалежнасці і ўзаемадапаўнення, у цэлым характарызуючы грамадзянскую свядомасць з розных бакоў: партыйнасць — больш з боку грамадскай ідэалогіі, грамадзянскасць як эмацыянальна-валявыя адносіны да рэчаіснасці — больш з боку грамадскай псіхалогіі.

Пісьменнік выяўляе сябе ў творчасці перш за ўсё як грамадзянін. Творчая пазіцыя толькі тады з'яўляецца плённай, калі яна аб'ектыўна адпавядае інтарэсам прагрэсіўнага класа. Такая пазіцыя, супадаючы з аб'ектыўным ходам гісторыі, стварае рэальную аснову для выяўлення творчай свабоды пісьменніка, яго грамадзянскага крэда. Чым глыбей і шматгранней разуменне жыццёвых працэсаў, тым шырэй і багацей суб'ектыўныя магчымасці чалавека.

З другога боку, грамадзянскасць не толькі знаходзіць сваё выражэнне праз катэгорыю партыйнасці, але і з'яўляецца яе неад'емнай часткай. «Нават і яснае ўсведамленне інтарэсаў класа, — слухна заўважае А. Дромаў, — калі яму спадарожнічае абыякавасць да барацьбы,

пасіўнасць з-за пачуцця страху ці эгаізму, наўрад ці назавеш партыйнасцю»⁶.

Такім чынам, у літаратуры сацыялістычнага рэалізму грамадзянскасць знаходзіцца ў дыялектычным адзінстве з партыйнасцю. Валодаючы пэўнай самастойнасцю як у гістарычным плане, так (зыходзячы са структуры грамадскай свядомасці) і ў плане сацыяльных функцый, грамадзянскасць прадвызначаецца партыйнасцю, ёю ж накіроўваецца і выражаецца праз яе. Для гэтага ёсць аб'ектыўныя прадпасылкі. Набліжаючыся па зместу да агульначалавечага ў літаратуры, грамадзянскасць, тым самым, супадае па накіраванасці з партыйнасцю і народнасцю. З другога боку, грамадзянскасць характарызуе ступень развітасці партыйнай свядомасці, і ў гэтым сэнсе мы можам назваць камуністычную партыйнасць вышэйшым тыпам сучаснай грамадзянскасці.

¹ Разумный В. О партийности искусства.— М., 1971, с. 96.

² Кунницын Г. Еще раз о партийности литературы.— М., 1979, с. 155.

³ Кунницын Г. Общечеловеческое в литературе.— М., 1980, с. 293.

⁴ Ленин В. И. Творы, т. 10, с. 62.

⁵ Маркс К. и Энгельс Ф. Соч., т. 36, с. 333.

⁶ Дремов А. Партийность литературы и современность.— М., 1980, с. 55.

Г. М. ПРАНЕВИЧ

СКАРЫЊІНСКІ ПРАТАТЫП У ТВОРЧАСЦІ МАКСІМА БАГДАНОВІЧА

Ідэал скарынінскага духу ўяўляўся М. Багдановічу найвышэйшай мастацкай і ідэалагічнай каштоўнасцю. Пошукі Францыскам Скарынам для беларускай літаратуры новых шляхоў, адкрыццё ім роднай мовы, гісторыі і культуры «люду посполитого рускаго языка» і папярэджвалі М. Багдановіча і былі апраўданнем найперш для яго шырокага канцэптуальнага погляду на гістарычнае развіццё свайго народа. Ф. Скарына стаяў для М. Багдановіча не толькі ля вытокаў беларускага друкаванага слова, але наогул ля першакрыніц нацыянальнай культуры і пісьменнасці. Ва ўмовах нарастання нацыянальна-вызваленчага і рэвалюцыйна-дэмакратычнага руху пачатку ХХ ст., калі барацьба за гуманістычныя ідэалы па сутнасці пераўтварылася ў барацьбу за адраджэнне народа, матыў пераемнасці скарынінскай традыцыі надаваў усёй паэзіі М. Багдановіча своеасаблівы, непаўторны пафас.

«...Я, Францишек, Скоринин сын с Полоцька, в лекарских науках доктор, повѣлел есми Псалтырю тиснути рускими словами а словенским языком напред ко чти и к похвалѣ богу в троици единому и пречистой его матери Марии, и всем небесным чином и святым божьим, а потом к пожитку посполитого доброго, наболей с тое причины, иже мя милостивый бог с того языка на свет пустил»¹— так звычайна распачынаў свае прадмовы да кніг Бібліі вялікі асветнік. Якраз гэтыя скарынінскія рысы — і рэнесанснае адкрыццё высокай годнасці чалавечай асобы, і ўважлівасць і глыбокая цікаўнасць да яе духоўнага жыцця, і развітое патрыятычнае пачуццё — усе яны сталі прадвызначальнымі і для паэзіі самога М. Багдановіча, і вельмі выразна і рэльефна праяўляюць сябе як у цыкле «Мадонны», так і ў вершах «Жывеш не вечна, чалавек», «Пагоня», «Зразаюць галіны таполі адну за адной...» і інш.

Глыбокая духоўная пераемнасць традыцый Скарыны выявілася і ў сінтэтычным, збіральным характары ўвасаблення самога вобраза асветніка-першадрукара ў паэзіі М. Багдановіча. Так, у цыкле «Старая Беларусь» сінтэтызм вобразнага мыслення М. Багдановіча раскрываецца праз цесную сэнсавую і вобразную ўзаемасувязь усіх вершаў гэтага цыкла. Адзінства ідэйнай задумкі выяўляецца тут праз кампазіцыйную пабудову цыкла, дзякуючы якой у вершах паслядоўна прасочваецца